

зазначених вище підходів для аналізу їх філософського та соціального потенціалу. **Методи дослідження.** У зв'язку із завданнями дослідження в статті реконструюється світогляд та методологія холізму. Холістський підхід має міждисциплінарну природу, він розглядається як сучасна методологія соціогуманітарних наук та наук екологічного циклу. **Результати дослідження.** Сучасні політичні, економічні, соціальні, техногенні та екологічні кризи свідчать про катастрофічні перспективи глобальної капіталістичної системи та виявляють недоліки неоліберальної системи цінностей. Неоліберальні установки жадібності, нетерплячості та короткостроковості – визнаються відповідальними за згубні збитки у природі та суспільстві. **Обговорення.** Світова спільнота справді замислилася над попередженням доповіді про майбутній крах. Відповіддю на це стає розробка стратегії сталого розвитку, заснована на балансі економічних, екологічних та соціокультурних процесів цивілізації, що реалізується як на глобальному, регіональному та національному рівнях. Світоглядними основами даної стратегії стають філософські підходи учених Римського клубу, зокрема підхід «нового гуманізму» та «нового просвітництва», в яких сконцентровані ідеї подолання редуціоністської філософії та чистого наукового аналітизму як ідеологічних інструментів сучасного світового порядку, що перебуває в системній кризі. **Висновки.** Дискусії та дебати, які точаться в усьому світі щодо справжньої реальності алармізму та патогенних тенденцій, свідчать про те, що людство загалом приймає сформульований висновок: якщо ми не змінимо основні напрямки розвитку, наявна форма цивілізації припинить своє існування в історично визначеній часовій перспективі.

Ключові слова: футурологія, холізм, нова глобальна парадигма, глобальні проблеми людства, світовий порядок, фінансовий капіталізм, нове просвітництво, новий гуманізм, Римський клуб, сталий розвиток, світ у кризі.

УДК (130.2:572): 177

Н. І. Мокан¹,
І. В. Чорноморденко²

ДІАЛОГІЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК ЇЇ РОЗВИТКУ

Київський національний університет будівництва і архітектури
mokan_n@ukr.net¹, ORCID 0000-0001-7264-1921¹;
hmurii@ukr.net², ORCID 0000-0002-9204-6342²

Анотація. Статтю присвячено встановленню ознак діалогічності української культури. Обстоюється позиція, що діалогічність є одним із чинників її розвитку. Висвітлюються основні історичні етапи діалогічної практики в українській культурній традиції (від язичницько-християнських часів); розвитку класично-раціоналістичного діалогу (Г. Сковорода) та етико-раціоналістичної практики діалогу (І. Франко). Виокремлено ознаки української культури, зумовлені пошуками та формуванням української ідентичності (XX – на початку XXI сторіччя): пошук глибинних, сенсових початків культури; переплетіння культури з іншими громадянськими і соціальними сферами; переосмислення індивідуальної творчості минулих поколінь; прийняття у свою культуру «іншого», «чужого»; культурний антропоцентризм. На глибоке переконання авторів, перераховані вище ознаки вказують на те, що українська культура – це діалог культур.

Ключові слова: українська культура, міжкультурний діалог, діалогічність, межовість, пограниччя, культурний розвиток,

Вступ

Буття культури XX – XXI сторіч є діалогічним і таким, що не залежить від волі окремого культурного індивіда та волі певного культурного етносу. Водночас, важливим є значення, яке певний культурний індивід чи етнічна культура загалом вкладають у сам процес діалогу як такий, що дозволяє досягнути певних результатів. Наприклад, якщо взаємодії відбуваються завдяки бажанням певних етносів поглибити саморозуміння через подолання стереотипів, то один із можливих шляхів реалізації цього прагнення полягає у діалозі з іншою культурою. Коли окрема культура постає не лише об'єктом дослідження, а набуває рис суб'єкта, з яким кожний індивід вступає у взаємодію.

Під діалогом культур переважно розуміють взаємодію та обмін ідеями, переконаннями та практиками між різними культурними групами в країні. Його мета – сприяти взаєморозумінню, повазі та вдячності за різноманітність, а також вирішувати культурні конфлікти і непорозуміння. Діалог культур здійснюється у різний спосіб: через різноформатні культурні заходи, фестивалі, виставки, освітні програми. Завдання держави полягає у створенні гармонійного суспільства, де різні культури можуть співіснувати та процвітати.

Водночас, важливо розуміти, що соціальні умови досить вагомо та різнопланово впливають на культурні взаємодії. Часом вони можуть стати джерелом загострення етнокультурних суперечностей, коли вплив однієї культури може нести загрозу знеособлення і навіть асиміляції для інших. У такому разі сприйняття соціумом культури здійснюється через її цивілізаційні прояви – музеї, консерваторії, бібліотеки, подорожі тощо. В іншому випадку, коли приділяється увага діалогу, взаємодія може сприяти процесу зближення етнічних культур, стимулювати їхній розвиток, забезпечуючи тим самим міжетнічну згоду та консолідацію суспільства. В цій ситуації роль культури розглядається значно об'ємніше і не зводиться суто до створення культурних об'єктів.

Історія діалогу культур тісно пов'язана з обміном ідеями та взаємовпливами різних культурних спільнот протягом тривалого часу. В межах цього обміну передбачаються досить варіативні міжкультурні взаємодії та явища: колоніалізм, міграція, інтелектуальний обмін, торгівля. Подібні взаємовпливи призводили до поширення культурних практик, технологій та вірувань, а також до адаптації та змішування різних культурних традицій. Яскравими взірцями діалогу культур є обмін між класичними цивілізаціями Греції та Риму, вплив «шовкового

шляху» на поширення буддизму, культурний обмін між Європою і Америкою тощо.

Слід зазначити, що в ХХ – ХХІ сторіччях утверджується розуміння, що інструментом розвитку культури є діалог, який можна застосовувати для всіх її проявів: переконань та цінностей; мистецтва і літератури; соціальних норм та звичаїв; мови; інституцій; вмісту матеріальних об'єктів. Діалог уможливорює міжособистісну взаємодію, обмін ідеями та відгуками; примирює культури, звичаї, погляди; сприяє подоланню стереотипів. Оскільки діалог дозволяє відібрати найкращі, найбільш значущі ідеї та практики (а рівень «культурності» якраз і визначається вмінням засвоювати найкраще та найвідповідальніше), то він є більше, ніж інструментом, – самим буттям культури. Там, де діалог є відсутнім, культура або окрема її сфера припиняють свій розвиток.

Однак не всі культури однаково є здатними та відкритими до діалогу з іншими, що вказує на небажання сприймати чи розуміти традиції, звичаї, релігію іншої культури (що ми можемо спостерігати в ісламській культурі). В цьому контексті слід говорити про міру діалогічності певної культури. Оцінка рівня діалогічності культури здійснюється за різними параметрами та може варіюватися залежно від конкретної ситуації.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити діалогічність української культури. А це, відповідно, можливо здійснити через вирішення наступних завдань: встановити, що в межах української культури діалог постає у двох вимірах – як метод пізнання істини та як засіб комунікації з іншими культурами; обґрунтувати, що такі виміри діалогу стають чинником розвитку української культури; вказати на основні ознаки змін в українській культурі, що відбулись завдяки застосуванню діалогу.

Методологія дослідження

У дослідженні використовується історичний метод, метод порівняльного аналізу різних концептуальних підходів до діалогу культур. Також діалогічність розглядається як методологічний принцип можливого синтезу багатоманітності когнітивно-комунікативних практик культурологічного дискурсу (Wegerif 2007). Вагомою у формуванні діалогічного мислення видається ідея «софійності», яка розроблялась українськими полемістами І. Вишенським, Л. Барановичем. До неї звертались П. Могила, О. Кониський. Відображена вона у творах Г. Сковороди, П. Юркевича, пізніше – М. Поповича. В ній закладено діалогічне поєднання трансцендентного та іманентного світу, Божого й тварного, що вилилось у образ гармонізуючої мудрості, яка панує над людьми.

Українська дослідниця діалогу в українській філософській традиції О. Котовська на прикладі діалогічного викладу ідей Г. Сковороди та І. Франка довела наявність двох значень діалогу: як методу пошуку загальної істини і як кордоцентрично-екзистенційного віднаходження істини життя й щастя у самій людині. Українські філософи – М. Попович та С. Кримський здійснювали глибинні дослідження історії української культури з метою пошуків її ключових рис. Хоча підходи українських мислителів дещо різнилися. М. Попович більшою мірою схилився

до методу критицизму історичних фактів, розвінчування культурних стереотипів та поєднання початків української культури із загальнокультурними цінностями. А С. Кримський переважно виокремлював архетипи української культури, знаходив фундаментальні складові її розвитку, окреслював суто національні компоненти розвитку культури. Подібні відмінності свідчать про діалог обох філософів з історією минулого, теперішнім, майбутнім шляхом постановки під сумнів початків української культури (того, що традиційно вважалося її відмінностями від інших культур).

Результати

Ознакою, що вказує на діалогічність української культури, є давня історико-філософська традиція діалогу. Українська традиція культурно-світоглядних пошуків, починаючи від давньоруських любомудрів, ренесансно-гуманістичних поглядів мислителів-полемістів, концептуально-філософських узагальнень Г. Сковороди та І. Франка, свідчить про неперервний зв'язок поколінь і їхню поетапну народно-культурну спадкоємність. Відтак можемо висувати, що формування української ідентичності здійснювалось у контексті самобутнього діалогу епох та діалогу культур. Діалог постає невід'ємним елементом української культури, чинником формування ідентичності. Окрім того, виступає ключовим методом при аналізі культурних процесів.

Здійснюючи історико-філософський аналіз феномену філософського діалогу в українській традиції, варто виокремити два його визначальні рівні: класично-раціоналістичний (методологічно-пізнавальний) та етико-практичний (екзистенційно-персоналістичний). Вагомий внесок у розуміння поняття діалогу в українській культурі здійснив філософ і культуролог С. Кримський, наголошуючи, що діалогічність мислення та спілкування має здійснюватися в «сократівському дусі». Відповідно до принципів останнього, важливо не просто взяти гору над опонентом, а разом із ним шукати істину, розуміючи, що кожен володіє лише частиною цієї істини, але жоден не володіє нею цілковито. Лише такий діалог може гарантувати свободний розвиток культури та сприяти процесу продуктивної взаємодії і взаємозбагачення.

На користь діалогічності української культури, на наше глибоке переконання, свідчить феномен «пограниччя», що відкриває багато можливостей для її розвитку. Важкі часи історії України не завжди сприяли створенню діалогічного простору в культурі, в якому мало би здійснюватися її оброблення, засвоєння та розповсюдження. Протягом усієї своєї історії Україна перебуває у значній контактній зоні, просторі зустрічей, що завжди характеризуються високим градусом напруги та конфліктів. Такі умови є сприятливими для ведення діалогу саме у формі культурної взаємодії. В цьому сенсі, наприклад, можна сказати, що саме діалог різних релігій свого часу визначив культурний вибір України як християнської держави.

Усвідомлення «пограниччя» української культури дозволяє зрозуміти, що для неї протистояння «свого» і «чужого» завжди мало значення в контексті вибору

шляхів свого розвитку. Йдеться не лише про можливість зустрічі сучасних культур (Захід-Схід), а й врахування того, що в нашій культурі маємо перетин різних культур минулого – Античності, Середньовіччя, Нового часу тощо. На необхідності усвідомлення української культури як світу різних культурних світів указує й історична багатовекторність культурних впливів, яку зазвичай позначають умовним трикутником «Південь» (Візантійська імперія), «Схід» (Росія), «Захід» (країни Західної Європи). Причому домінування конкретного центру в певний історичний період (наприклад, Візантії у середньовічну добу) траплялось значно рідше, ніж ситуація перетину декількох впливів одночасно (XVI – перша половина XVII ст.).

Іншими ознаками, що, на нашу думку, вказують на взаємовизначальність понять «культура» та «діалог» в Україні XX – XXI сторіч, є: пошук глибинних, сенсових початків культури. В 90-ті роки XX сторіччя з утвердженням національної ідеї українського народу, слідом за низкою важливих державотворчих подій, відбувається пошук джерел, що формують «осердя» культури українського етносу. В умовах здобуття Україною незалежності проблема культурних засад виникає у зв'язку з потребою формування цивілізаційного мислення. Воно мало увібрати в себе базові культурні цінності в поєднанні з новими цінностями руху до глобальної макроцивілізаційної інтеграції, що відповідала б людському буттю в умовах глобалізаційних тенденцій; переплітання культури з іншими громадянськими і соціальними сферами.

Для України XX сторіччя стає часом важких випробувань, почасти трагічних соціально-політичних подій, що призводили до знищення національно-культурного буття. Цей період не сприяв збереженню культурних цінностей, однак культура продовжувала розвиватись (січовий рух, що відновлював традиції запорізької військової справи; створення низки журналів, що друкували розвідки з досліджень історії, археології, етнографії; діяльність класиків української літератури, письменників-шестидесятників; авангард у живописі; активність національно-демократичного руху тощо). У цей період досить виразним є переплітання культури зі сферою освіти, науки та сферою гуманітарного знання зокрема; переосмислення індивідуальної творчості минулих поколінь.

Завдяки здійсненню діалогічного принципу сьогодні ми можемо говорити про українську культуру як про багатовекторну. Наприклад, завдяки релігійному діалогу українська культура є християнською, а не лише православною. Крім православної церкви, тут закріпились римо-католицька та похідна від неї греко-католицька (уніатська церква), основні протестантські конфесії. А вражаючі зразки образотворчого мистецтва й архітектури у добу пізнього Середньовіччя були створені вірменами-монофізитами, представниками самостійної давньосхідної церкви.

Слід брати до уваги, що культура XX – XXI сторіч не протиставляє «суб'єктивне» загальнозначущому, але, як зауважує М. Біблер, «змінюється сама ідея загальнозначущого». В українській культурі, як і в європейській, людина стає мірилом реального світу, місцем, де зароджується ідеальний світ. Усе різноманіття культур віднаходить свою єдність в

індивідуальній культурі, що включає цілісність суб'єкта культури та його самобутні властивості. Йдеться про те, що життя людини охоплює певний культурний час, в якому вона живе, – весь попередній досвід, культурну традицію, загальнокультурну атмосферу; прийняття у свою культуру «іншого», «чужого» – на все це вказує поліконфесійний, поліетнічний та багатоукладний статус української культури.

Діалогічне мислення у філософії значною мірою вплинуло на розвиток української культури. Сформоване через традицію діалогу раціоналізму та романтизму, воно ґрунтується на засадах неоплатонізму, плюралістичної етики, внутрішньої гармонії і кордоцентризму, «софійності» та екзистенційно-практичної інтенції творення «ціннісно-смиислового універсуму». Язичницько-християнська двоїстість парадигм у філософській культурі України є ознакою культурно-світоглядної праоснови вітчизняних духовно-філософських пошуків. Визначальний для християнства тип діалогу «людина – Бог» був принесений у язичницьку традицію і зазнав вторинної християнської мітологізації, латентної взаємодії «нового» і «старого» та ідейно об'єднав давньоукраїнську народну спільноту. Неперервний діалог також вівся народно-оптимістичною, активно-громадською, аскетично-споглядальною течіями давньоруських любомудрів та українських полемістів. А діалог українських полемістів розгортався не стільки довкола теми розходження у віровченні православних і католиків, скільки навколо важливих питань громадянського і культурного життя українського народу.

Подальше філософське осмислення діалогу в українській культурі пов'язане з іменами Г. Сковороди та І. Франка. Істинні висловлювання в діалогах Г. Сковороди – це не прерогатива однієї постаті, як у «сократівському діалозі», вони радше постають багатоаспектним синтезом різнопланових одиничних і загальних тверджень кожного із співучасників бесіди на шляху до розкриття божественної істини. Відомий український письменник, філософ І. Франко, як і Г. Сковорода, шлях до пізнання істини вважає постійно незавершеним процесом, де прагнення її досягнути вже саме по собі містить потенціал розвитку. Водночас, якщо у філософській концепції Г. Сковороди й у тематиці його діалогів основною метою є наближення до внутрішнього розкриття-переживання божественної істини, то у спадщині І. Франка діалогічність розглядається дещо в іншому контексті. Свої роздуми І. Франко спрямовує у філософсько-соціальне, історіософське русло. Відтак – його пошук істини – це пошук оптимальних проєктів суспільного розвитку, «емансипації» як особистості, так і народу, кристалізації української національної ідеї (Котовська 2008).

Важливо пам'ятати, що діалогічне осмислення сенсів людського буття простежується в українській літературі ще задовго до XX сторіччя. Про це свідчать численні літературні твори, в яких порушуються екзистенційні питання. Для Л. Українки важливим був постійний пошук правди, що визначала б буття героїв; гармонії людського буття з позиції домінування духовного над тілесним. Для Т. Шевченка – діалог душ; співзвучання власного життя поета з життям українських селян. Як зазначають дослідники екзис-

тенціалізму в українській літературі Т. Лисоколенко, І. Карпань, О. Рогова: «В межах української літературної традиції утворилося своєрідне концептуальне ядро всередині самого екзистенціалізму, найхарактернішими його ознаками, окрім представлених вище, слід вважати: особливий, базований на національному ментальному ґрунті, спосіб передачі екзистенційної кризи – як стану тривоги, занепокоєння, глибокого психологічного дискомфорту у питаннях пошуку відповідей про сенс власного існування» (Лисоколенко, Карпань, Рогова 2021, 17). Наприклад, М. Коцюбинський у творі «Intermezzo», задля подолання тривоги, вступає в діалог з природою, вона відповідає своєю силою та красою. М. Коцюбинський передчував те, що відчуватиме людина ХХ сторіччя, – втому від виру важливих соціально-політичних подій, яка вже у стані психічного зломлення, переживаючи кризу буття, повертається до свого справжнього внутрішнього єства – природи.

Оскільки однією з географічних особливостей української культури є пограниччя (розуміння України як пограниччя має давні та міцні джерела та закладено, навіть, в етимологію назви нашої країни від часів пізнього середньовіччя), припускаємо, що це також сприяло діалогічній традиції в культурі. Усвідомлення поняття «пограниччя» сприяло інституалізації «межовості» української культури. У ренесансно-ранньобарокову епоху «межовість» набула рис соціально-юридичної категорії, зумовленої прагненням козацтва легітимізувати особливий соціальний статус мешканців українських земель, у першу чергу, як представників «лицарської корпорації», які пліч-о-пліч польської шляхти захищали Європу від «ворогів Христа». Видатний історик М. Костомаров у своїх працях доповнив зміст поняття «межовість» такими соціально-політичними ідеями, як волелюбність та демократизм. Згодом, наприкінці ХІХ – початку ХХ сторіччя, які позначилися розвитком наступницької романтичної історіографії – народницької течії – в історичній науці, М. Грушевський додав ще й соціально-економічний вимір розумінню поняття «межовість». Відбувся перехід до соціально-економічного бачення «межовості». Український народ «відіграв почесну роль заборолу європейської культури від азійських орд...» та здійснив «українську колонізацію», яка «розсунула свої кордони на південний схід і, ймовірно, також на схід» (Грушевський 1991, 14).

У зв'язку із цим міжкультурні взаємодії мали діалогічний характер (на основі них вироблялись власні нові сенси). Прикордоння спонукало до переосмислення процесів, що надходили ззовні, які сприймалися опосередковано. Представники творчої еліти «привносили» найновіші здобутки філософії, науки та мистецтва, які засвоювалися доволі швидко після свого виникнення в первинному культурному середовищі, але масового поширення в українській культурі вони часто набували згодом. Здобутки культурних духовних традицій засвоювалися крізь призму традиції власної культури.

Крім «географічного» діалогізму українського «пограниччя», вирізняється його темпоральна тяглість. Оскільки на наших теренах постійно здійснюється діалог як із культурою минулих поколінь,

так і у прийнятті «іншого» та «чужого». Значною мірою цьому сприяла поліетнічність української культури. Завдяки діалогічним стосункам численні етноси продовжують існувати на єдиній території, розвиваючи одночасно й українську культуру як таку, й власні субкультури в її межах. Причому здебільшого вони належать до неправославного віросповідання (кримські татари, німці, євреї, греки), а їхній спосіб побутування характеризується багатокладністю (поєднанням архаїчних і сучасних елементів в усіх сферах культурного життя). Наприклад, представники різних етносів досить вдало поєднують успішне функціонування підприємств, установ і організацій за західними стандартами бізнесової діяльності з переважно архаїчним способом організації родинних, кланово-корпоративних відносин у суспільно-політичному вимірі культури України. Засвоєння іншкультурних елементів у процесі діалогу дуже часто сприяє модернізації та культурним «проривам». Поєднання традиційної культури з набутою переважно відіграють позитивну роль загалом для культурного розвитку. Зокрема, Японія у 1950-1990 р. здійснила «прорив століття» на основі поєднання традиційної культури з найновітнішими для свого часу технологіями – «східна мораль – західна техніка».

Обговорення

Оскільки ми з'ясували, що культура України розгортається як діалог через постійний пошук своїх початків, то варто окремо зупинитися на дискусійних моментах у контексті виявлення її характерних особливостей. Такі вітчизняні філософи як М. Попович та С. Кримський здійснювали глибинні дослідження історії української культури з метою пошуків її ключових рис. Хоча підходи українських мислителів дещо різнилися: М. Попович більшою мірою схилився до методу критицизму історичних фактів, розвінчування культурних стереотипів та поєднання начал української культури із загальнокультурними цінностями, а С. Кримський переважно виокремлював архетипи української культури, знаходив фундаментальні складові її розвитку, окреслював суто національні компоненти розвитку культури. Подібні відмінності свідчать про діалог обох філософів з історією минулого, теперішнім, майбутнім шляхом постановки під сумнів начал української культури (того, що традиційно вважалося її відмінностями від інших культур).

У праці «Нарис з історії культури України» М. Попович зазначає, що історія українського народу не є простим продовженням тих культур і народів, які тут жили, але лежить у «глибинних світоглядних структурах, що визначають напрямки культурного розвою» (Попович 1998, 8). Такий підхід дозволив філософу не просто дослідити історію культури українського народу, а й визначити ключові світоглядні чинники, що вплинули на її формування. Водночас, філософ закликає не руйнувати здобуте внаслідок тяжкого минулого, а вести діалог із цим минулим, переосмислюючи його та зберігаючи те, що відповідає істині, добру і красі. Тим самим М. Попович визначає «свої» універсально значущі першопочатки – істину, добро і красу.

С. Кримський також займався пошуками початків української культури. У своїх численних працях він доходить висновку, що архетипами української ментальності є «свобода», «духовний розум», «філософія серця», «Земля», «духовний подвиг», «Софійність», «святість буття». В українській культурі вони стали духовно-смысловими засадами, визначили генезу нації від моменту існування її як етнічного явища до формування політичної спільноти громадянського суспільства. С. Кримський детермінує культуру як ціннісну сферу духовності, яка повинна протидіяти силовій складовій суспільства в тоталітарній системі, не дозволяючи перевершувати моральні, екологічні, енергетичні, фінансові ліміти. В духовності та культурі має реалізуватись принцип полісистемності цілей як альтернатива фанатичній абсолютизації однієї мети. Тобто, окрім пошуку історичних культурних початків, філософ ставив завдання для сучасної української культури, сутність якого полягала у врахуванні принципу «полі». А виконання цього завдання уможлиблюється саме через здійснення діалогу.

Українська культура переплітається з різними громадянськими та соціальними сферами. У колі українських філософів питання культури починає аналізуватися у світлі новітніх досліджень у галузі соціології, психології, політології тощо. Сучасні українські філософи Є. Бистрицький, Р. Зимовець та С. Пролеев у праці «Комунікація і культура в глобальному світі» порушують питання про визначення меж культури в сучасному глобальному світі. Прагнуть прояснити сенс встановлення цих меж та з'ясувати, у який спосіб формування ідентичності та розвиток національних культур можуть впливати на процес встановлення культурних меж. Автори тексту висновують, що розмитість культурних меж є настільки ж небезпечною в сучасному світі, як і їхнє чітке визначення, яке може призвести до культурного протистояння. Діалог дозволяє різним культурам балансувати на межі, уникаючи розмивання меж власної ідентичності і, водночас, долаючи надмірну внутрішню культурну замкненість.

Підсумовуючи зазначене вище, доходимо висновку, що українська культура є діалогічною, і це сприяє її розвитку. Діалогічність культури – це характеристика взаємодії культурно-смыслових позицій учасників комунікації, перебіг взаємовідносин Свій-Чужий, залежно від розуміння значення діалогу. Історично в українському культурному середовищі виникли сприятливі умови для порівняння та оцінювання. Тому цілком законним видається процес не ізольованості української культури від культур інших народів, а перебування в контексті світового культурного процесу. Творення власної самобутньої культури здійснювалося через успадкування культурних цінностей своїх предків та творче осмислення надбання інших народів. Особливістю української культури є її відкритість і стабільність, здатність сприймати й українізувати різні культурні впливи. Завдяки цьому в умовах колоніального гніту українська культура зуміла не лише зберегтися, а і відродитись.

Слід нагадати, що діалогічна взаємодія сприяє пошуку об'єктивної істини у процесі поживлення

обміну думками між співрозмовниками (особами, групами людей, спільнотами тощо). Діалог передбачає живе спілкування, яке регулюється певними етичними принципами, і де гарантується рівноцінність голосу кожного учасника. Адже діалог – це не суперечка, яка у підсумку має вивести до загального смыслового знаменника універсальної істини. Навпаки, діалог передбачає плюралістичний світ різних свідомостей, що постає творчим стимулом для продукування нових культурних цінностей. Подібне розуміння діалогу дозволяє застосовувати його там, де інші форми спілкування неможливі через певні світоглядні, політичні, релігійні, моральні заборони. Діалог є цілком спроможним подолати такі бар'єри через визнання Іншого як рівного, унікального, відмінного, зберігаючи при цьому бажання особистості (суб'єкта культури) до пізнання та самопізнання.

Висновки

Українська культура, вступаючи у діалог з іншими національними культурами чи внутрішньо культурними етносами, послуговується загальною методологією діалогічної взаємодії. На практиці це трансформувалося в уміння синтезувати вихідні позиції різних національних культур чи етносів, зливаючи їх в один загальний. Якщо при діалогічній зустрічі двох культур не відбулося їхнього злиття, то кожна зберігає свою єдність і відкриті цілісність, але вони взаємно збагатилися; якщо в процесі діалогу були виявлені істотні розбіжності основоположних принципів, то це розцінювалося як можливість для кращого доброзичливого самоствердження іншої культури чи власного.

Також варто пам'ятати, що для успішного здійснення діалогічної взаємодії між усіма учасниками необхідними є: по-перше, воля до здійснення діалогічної взаємодії; по-друге, слідування методології даного процесу; по-третє, дотримання етичних принципів ведення діалогу. Відсутність хоча б одного із цих пунктів унеможлиблює діалог. І причиною неможливості діалогу між українською та російською культурою є, передусім, на наш погляд, небажання останньої вести діалогічну взаємодію, обираючи взаємодію у формі прагнення знеособити та асимілювати. Відповідно, немає сенсу аналізувати інші причини (методологічного чи етичного характеру).

Сьогодні ми вкотре переконаємося, що українська культура у взаємодії з іншими культурами обирає форму діалогу. Вона враховує низку етичних принципів, що дозволяє подолати егоцентризм кожної зі сторін; визнає рівноправність іншої культури; виявляє толерантність та бажання почути і зрозуміти партнера. Стислий історичний екскурс вказує на те, що у міжкультурній взаємодії для української культури було властивим визнання за партнером права мати іншу картину світу й інший сенс буття; розгляд досвіду іншої сторони як знання – все це дозволило вітчизняній культурі отримати певні «нові» сенси, збагатити та розширити горизонт власного буття. Гадаємо, що так буде і надалі.

Список літератури:

1. Wegerif R. Dialogic, education and technology. Expanding the space of learning. Delhi, 1989. <https://www.researchgate.net/publication/248663573>
2. Грушевський, М. С. Історія України-Руси. Вступні замітки. В II т. 12 кн. К.: Наук, думка, 1991. Т. 1. С. 14.

3. Котовська Ольга Петрівна. Діалог як метод пошуку істини в українській філософській традиції. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2008. <http://www.disslib.org/dialoh-jak-metod-poshuku-istyny-v-ukrayinskiy-filosofskiy-tradytsiyi.html>

4. Лисоколенко Тетяна, Карпань Ірина, Рогова Олена. Український екзистенціалізм: поміж філософією та літературою. GRANI 24 (7-8). С. 13-20.

5. Попович М. Нарис з історії культури України. К.: «АртЕк», 1998. 728 с.

References

1. Wegerif, Rupert. 1989. Dialogic, education and technology. Expanding the space of learning. <https://www.researchgate.net/publication/248663573>

2. Hrushevskiy, Mykhailo. 1991. Istorii Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Russia]. 2 vols, 12 books. Kyiv: Naukova dumka.

3. Kotovska, Olha. 2008. "Dialoh yak metod poshuku istyny v ukraïns'kii filosofskii tradytsii" ["Dialogue as a method of searching for truth in the Ukrainian philosophical tradition: dis. ... kand. filos. nauk"]. PhD diss., Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.

4. Lysokolenko, Tetiana, Karpan, Iryna and Olena Rohova. 2021. "Ukrainskyi ekzysyentsializm: pomizh filosofiiu ta literaturoiu" ["Ukrainian existentialism: between philosophy and literature"]. GRANI 24 (7-8): 13-20.

5. Popovych, Myroslav. 1998. Narys z istorii kultury Ukrainy [An essay on the cultural history of Ukraine]. Kyiv: "ArtEk".

N. Mokań, I. Chornomordenko

DIALOGICITY OF UKRAINIAN CULTURE AS A FACTOR OF ITS DEVELOPMENT

Introduction. Dialogicity is a concept of non-classical epistemology that helps to analyze knowledge in the unity of cognitive, spatio-temporal and value dimensions. Determining the dialogic nature of Ukrainian culture becomes important in the light of the latest research in the field of sociology, psychology, and political science, which raises the question of defining the boundaries of culture in the modern global world. **The aim** of the article is to establish the signs of the dialogic nature of Ukrainian culture. The position is argued that dialogicity is one of the factors of its development. **Research methods** are the historical method; comparative analysis of different conceptual approaches to the dialogue of cultures. Also, dialogicity is considered as a methodological principle of a possible synthesis of the multifaceted nature of cognitive-communicative practices of cultural discourse. **Research results.** The practice of dialogue in the Ukrainian cultural tradition, which goes back to the pagan-Christian times, shows the duality of paradigms in the philosophical culture and is continued by Ukrainian thinkers and polemicists. In this context, the philosophy of H. Skovoroda appears as a model of classical-rationalist dialogue. At the same time, I. Franko was engaged in the development of ethical-rationalist practice of dialogue. Special attention is paid to the factor of "borderliness" of Ukrainian culture, which creates favorable conditions for comparison and evaluation of other cultures, and therefore – strong grounds for dialogue in a cultural-historical sense. The features of Ukrainian culture determined by the search and formation of Ukrainian identity (XX – at the beginning of XXI century) are singled out: the search for deep, meaningful principles of culture; interweaving of culture with other civil and social spheres; rethinking the individual creativity of past generations; acceptance of the "other", "alien" into one's culture; cultural anthropocentrism. **Discussion.** Since the culture of Ukraine appears as a dialogue, due to the constant search for its beginnings, Ukrainian philosophers carried out in-depth studies of the history of Ukrainian culture in order to search for its key features. However, the approaches of Ukrainian thinkers in this context differed somewhat. For example, M. Popovych was more inclined to the method of criticism of historical facts, debunking of cultural stereotypes and combining the beginnings of Ukrainian culture with general cultural values. At the same time, S. Krymsky mostly singled out the archetypes of Ukrainian culture, found the fundamental components of its development, and outlined purely national components of cultural development. **Conclusions.** According to the authors, the above-mentioned signs of Ukrainian culture indicate that it is a dialogue of cultures. Ukrainian society lives in a regime of dialogic cultures, perhaps that is why it is peaceful. It is under such conditions that culture is established, cultural orientations are outlined, which contribute to the consolidation of society. It is emphasized that the value of the dialogue of cultures in Ukraine lies in the ability to overcome interethnic misunderstandings and ensure international peace. However, this requires the will of the participants, following the general methodology and ethical principles of intercultural dialogue processes.

Keywords: *Ukrainian culture, intercultural dialogue, dialogicity, boundaryness, borderland, cultural development, universal values, cultural values.*